

Az Oroszországgal szembeni gyűlölettel igazolják a zsidók tömeges legyilkolását

Tény, hogy 1941. július 10-én a helybeli lengyelek, a németek hallgatólagos egyetértésével, önállóan láttak hozzá a kicsiny Jedwabne (orosz: *Jedwabnye*)¹ zsidó lakosságának mind egy szálíg való kiirtásához. Fejszékkel és villákkal ölték meg az embereket, a többiekre pedig rágyújtották az istállót.

Fontos, hogy megértsük, hol is történt mindez! Mert a vidék nem egyszerűen Lengyelország. Természetesen ma odatartozik, de kezdettől fogva határövezet, lakossága pedig igen vegyes összetételű. A tárgyalt időszakban a terület a Szovjetunió, pontosabban a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság Belosztok (lengyel: *Białystok*) megyéjének része volt. 1946-ban került ismét Lengyelországhoz, miután a lakosságot nemzetiség szerint elkülönítették és kölcsönösen áttelepítették.² Részletezve a Lengyel Népköztársaságnak³ a háborút követően ítélt körzeteket: Szuvalkija (orosz: *Szudovija is, litván: Suvalkija, Sūduva, Dél-Litvánia történelmi régiója*), Belosztok és Lomzsa (lengyel: *Łomżai vajdaság, illetve ma járás*). Ugyanekkor az Augustow-csatorna mentén fekvő részek Belorussziánál maradtak, ahova mindmáig tartoznak. E háború után is a szó szoros értelmében egy vonalat húzva⁴ jelölték ki a Szovjetunió (a Belorusz SZSZK) és a Lengyelország közötti határt, amelynek során egyáltalán nem vették figyelembe a népesség etnikai összetételét.

Miután Németország 1941. június 22-én hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót, a szovjet csapatok visszavonultak innen, ami elsősorban a zsidó lakosságot szolgáltatta ki a más nemzetiségűek önkényének. 1941 júliusának első jedwabnei áldozata a 26 éves Baszja (Barbara) Binstein és a 28 éves Saja Kubzsanska, valamint kiskorú gyermekeik voltak. E szerencsétlen nők férjei helyi szovjet aktivisták voltak, akik a szovjet csapatokkal együtt vonultak vissza. Az asszonyokat gyerekeikkel együtt vonszolták a közeli tóhoz. Mint boszorkányo-

kat vetköztették le és ütlegelték őket. Mindkét nő saját kezével fojtotta meg gyerekeit, hogy ne szenvedjenek. Baszja Binsteinnel elég gyorsan végeztek, viszont Saja Kubzszanskát két órán át kínozták. Újból és újból kiemelték a vízből, majd alámerítették. Miként az a *Boszorkányok kalapácsa* című munkában⁵ előíratott. Mindebben közreműködött a piactéren álló Szent Jakab katolikus templom plébánosa.

Mindez azelőtt történt, hogy a német csapatok megjelentek volna Jedwabnében. A szovjet harckocsizó hadtest korábban harc nélkül visszavonult Belosztokból, ami taktikai okokkal igazolható. Elkerülte a bekerítést, és a következő héten komoly ellenállást tanúsított a németekkel szemben Grodnónál. Viszont ugyaninnen, tehát Grondóból, július 10-e reggelén Rosenberg⁶ parancsnokságától két tiszt érkezett. Néhány német felfegyverzett őr kísérte őket. Az NKVD⁷ későbbi értékelése szerint tizenötnél nem voltak többen. Tárgyalásba bocsátkoztak a helyi lengyel öngazgatással, amely eddig még nem találkozott németekkel. Lengyel részről a tárgyaláson részt vett a helység polgármestere, családi neve Karolják (*lengyel: Karolak*), az ismert helyi asztalos, Bronyiszláv Slesinszkij (*lengyel: Bronislaw Slesinski*) és Jacek Szokuta (*lengyel: Jacek Sokuta*), a Lengyelország Nemzeti-demokrata Pártjának⁸ képviselője. Ekkorra már több száz lengyel sereglett a városkába a szomszédos falvakból és tanyákból. Magában Jedwabnében nem élt ennyi lengyel. Ez egy klasszikus zsidó település volt, hetvenszázaléknyi zsidó lakossal, akik mintha Sólem Aléchem⁹ történeteinek alakjai lettek volna. A jó katolikusok baltákkal, villákkal, szöges furkósbotokkal voltak felfegyverkezve.

A németek kompromisszumos javaslatot tettek. Abban az időszakban még nem volt szó „a zsidó kérdés végső megoldása”-ról, nem létezett a „Wannsee-i egyezés”,¹⁰ és a németek maguk sem tudták, mit tegyenek a meghódított Lengyelország nagyszámú zsidó lakosságával. Ezért viszonylag békésen viselkedtek. Azt javasolták a helyi lengyel aktivistáknak, hogy hagyják a helyükön azokat a zsidókat, akik hasznos foglalkozást űznek, a többieket pedig gyűjtsék össze valamiféle gettóban. Erre azt felelte Bronyiszláv asztalos, hogy „elég saját, lengyel mesteremberünk van”, gettóként pedig saját istállóját javasolta. A németek nyilvánvalóan nem egészen értették, mire gondol, de beleegyeztek.

Slesinszkij valamiféle színjátékot szervezett. A Vörös Hadsereg bevonulás óta eltelt egy év alatt a szovjet hatóságoknak sikerült egy Lenin-szobrot felállítaniuk a központban. A jó katolikusok elkapták a helység rabbiját Finkelsteint, továbbá zsidó férfiakat tereltek a

templomtérré, és arra kényszerítették őket, hogy lebontsák a Lenin-emlékművet. A rabbit rávették, hogy a Lenin-szobor fejével körözzön a templom körül. Mögé állították a zsidó férfiakat, akiktől azt követelték, hogy zsidó rituális ének módjára kántálják: „Miattunk és a mi kedvünkért kezdődött a háború.” Amikor a rabbi a cipeléstől elfáradt, az idős embert arra kötelezték, hogy egy botra prémes haszid kalapot téve, ezt maga előtt tartva hordozza, és ugyanazt a szöveget skandalja.

Aztán ütlegelni kezdték őket baltákkal, villákkal és szögekkel kivert botokkal. Ma ez a tér II. János Pál római katolikus pápa nevét viseli. A németek mindezt némán figyelték. De ők kevesen voltak. A teret a környező tanyákról érkezett lengyelek zárták körbe, helyenként a kezüket is összekulcsolva, nehogy elmenekülhessenek a zsidók.

Utólag most azt is mondják, hogy nemcsak a közvetlen környékről voltak ott, hanem Radziluból (*lengyel: Radzilów; korábbi orosz neve: Radzilovo, Radzivilovka* főként litván lakossággal, *falu a mai Lengyelországban*). A helyzet az, hogy a Jedwabnében történetek nem az elsők voltak a hasonlók sorában, s nem egyedüliek. Egymás után több napon át hasonló pogromok zajlottak a fentebb már említett Szuvalkijában, azaz Litvánia déli részén, a lengyelországi Lublini vajdaságban található Bjala-Podljaszkában (*lengyel: Biała Podlaska, belarusz: Bjelaja Padlasszkaja, ukrán: Bila Pidljaszka*), a mai Nyugat-Belaruszban, valamint az eredeti Litvánia területein. Minimum 23 kisebb helység lakosságát semmisítették meg a németek közreműködése nélkül 1941. július elején. Közöttük volt Belszk-Podljaszkij (*lengyel: Bielsk Podlaski, Pilki falu*), Vaszilkuv (*lengyel: Wasilków*), Vonszos (*lengyel: Wąsosz*), Vizna (*lengyel: Wizna*), Gonjondz (*lengyel: Goniądz*), Grajevo (*lengyel: Grajewo*), Klescsese (*lengyel: Kleszczele*), Knisin (*lengyel: Knyszyn*), Kolno (*Belarusz*), Kuznyica (*lengyel: Kuźnica*), Narevka (*lengyel: Narewka*), Pjontnyica (*lengyel: Piątnica*), Radziluv (*lengyel: Radzilów*), Rajgrud (*lengyel: Rajgród*), Szokoli (*lengyel: Sokoty*), Sztaviszki (*lengyel: Stawiski*), Szuhovolja (*Ukrajna*), Tscijanne (*lengyel: Trzcianne*), Tikocin (*lengyel: Tykocin*), Horoscs (*lengyel: Choroszcz*), Csizsev (*belarusz: Csizsevicsi*), Scsucsin (*Belarusz*) és Jaszjonuvka (*lengyel: Jasionówka*).

Radziluv volt az első, ám az egész rémálom jelképévé mégis Jedwabne vált. Bronyiszláv Slesinszkij elrendelte, hogy a nőket, öregeket és gyerekeket vigyék el a saját istállójába, miként azt korábban a németeknek is javasolta. Az épületet benzinnel locsolták meg, majd rágyújtották az emberekre. Lengyel adatok szerint valamivel

több mint háromszáz személyt égettek el élve, de ennél tárgyyszerűbb számítások szerint lehettek akár félezren is. A kis település zsidó lakossága lényegében megszűnt létezni, a környező tanyák lengyeljei pedig hozzáálltak a meggyilkolt zsidók vagyontárgyainak elrablásához.

Mostanság a lengyelek ragaszkodnak ahhoz, hogy Slesinszkij istállójában „csak” 360 személy égett el. Mintha a számok bármin is változtatnának. A tetemek exhumálását 2001-ben leállították, csak úgy, mint a mai Lengyelország ügyészségének hivatalos vizsgálatát.

E térség lengyel és litván lakosságának mindig sajátja volt a zsigeri antiszemitizmus. Gyökerei évszázadokra nyúlnak vissza, és semmi köze a lakosság egyik vagy másik részének politikai nézeteihez. Más kérdés, hogy a keleti határvidék (*lengyel: Kresy Wschodnie, orosz: Vosztocsnije Kreszi*) és a mai Nyugat-Ukrajna zsidó lakossága mindig is a népesség legelnyomottabb része volt Lengyelországban. Még a beloruszoknak is több joguk volt, mint a zsidóknak. A beloruszok például szolgálhattak a lengyel hadseregben, ami egyfajta karrier előfeltétele volt, s lehetőségük volt felsőfokú képzettség megszerzésére is. Később, a litvániai Vlnában, a mai Vilniusban, a mostani lengyelországi Belosztokban (*lengyel: Białystok*) és a jelenleg belorusz-sziai Grodnóban a zsidóknak külön padokban kellett ülniük, amikor felvételt nyerhettek a lengyel egyetemekre. Ez már-már apartheid jellegű teljes elkülönítéshez vezetett az asszimiláció tiltásáig. A fehér-oroszoknak is kijelöltek ugyan külön padokat, ám a katolikusoknak lényegesen könnyebb életük volt.

Ilyen előzmények után érthető, hogy a Szovjet Hadsereg 1939-es bevonulásakor a zsidó lakosság aktívan támogatta az új hatalmat. A szovjetek a maguk tüntető internacionalizmusukkal, rendkívül gyors társadalmi felemelkedési lehetőséget kínáltak a nemzeti kisebbségeknek. A zsidók által a szovjethatalomnak nyújtott támogatásra a lengyel és a litván lakosság zöme árulásként tekintett. Most viszont Lengyelországban főleg azok hallatják erőteljesen a hangjukat, akik szerint Szuvalkijában, mindenekelőtt Jedwabnében, a pogromok nem a zsigeri antiszemitizmussal vagy a nacionalizmussal függtek össze, hanem azzal, hogy a lengyel lakosság a zsidókon mint a szovjet rezsim – értsd: Oroszország! – aktív cinkosain állt bosszút. Csakhogy a lengyel és a litván lakosság nem igazán égett a vágytól, hogy szerepet vállaljon a szovjet hatalmi-közigazgatási szervekben, ezért azok létrehozói értelemszerűen fordultak a zsidó lakosság felé.

Az 1970-es évek elején, mikor a Lengyel Népköztársaságban gyakorlatilag hivatalosan is uralkodóvá vált az antiszemitizmus, dacára

annak, hogy akkor még éltek tanúk, szintén azt bizonygatták, hogy a jedwabnei pogromot kizárólag a németek szervezték. Később változott a koncepció, és Lengyelországban arról kezdtek beszélni, hogy végső soron a németek hibásak, mert ők provokálták ki a helyzetet. Egyúttal hangsúlyozták, hogy a Szuvalkijában, 1941 júliusában zajlott atrocitások nem voltak katasztrofális méretűek. Hiszen „mindössze” néhány tucatnyi zsidót öltek meg. Egy másik megközelítés szerint, még ha Radzilubban és Jedwabnében el is érte a százat a halottak száma, a holokauszt a wannsee-i döntés után, a német uralom kiterjedésével vált átfogóvá és teljessé.

Ezzel szemben Jozef Halaszinszkij (*lengyel: Józef Chalasiński*),¹¹ az itteni állapotokat jól ismerő szociológus még 1938-ban beszámolt a négykötetes, *A parasztlak ifjabb nemzedéke* című könyvében, az „érzelmi antiszemitizmus” határvidéki – belosztoki és Grodnói vajdasági, valamint vilnai (vilniusi) – létezéséről. Ez a munka a helyi lakosság körében végzett felméréseken alapuló szociológiai elemzés volt. Ennek alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a lengyelek hazafisága magában foglalta az antiszemitizmust, mint a szovjetellenesség egyik formáját, mivel az úgymond zsidók – akár tájékoztatás nyújtásával, akár kifejezett cinkosként – erősen kötődnek a szovjet rendszerhez. E felfogás szerint a szovjethatalmat zsidó hatalomnak tekintették, s azokat, akik támogatták, a lengyel haza árulójának. A lengyel patriotizmus, mint a hazaszeretet kifejezési formája, automatikusan magában foglalta a zsidóellenességet.

Egy másik álláspont szerint: nem mi vagyunk ilyenek, maga az élet ilyen. Nagyon hosszú ideig azt a verziót propagálták, hogy a jedwabnei pogromot a németek provokálták ki. Az elemzések szerint azonban ez nem így történt. Mint fentebb már hangsúlyoztam, 1941 júliusának elején a helyi lakosság ölt meg ezernyi zsidót Podljaszkában, Szuvalkiban és a történelmi Litvániában a németek hallgatólagos egyetértésével. És olykor nélkülük is, mint ez Kaunasban (*litván: Kaunas*) történt. Miközben Jedwabnében valóban jelen volt néhány fegyveres német katona, Kaunasban egy sem.

Külön kérdés, mint mindig, a Szovjetunió NKGB-jének¹² és NKVD-jének szerepe 1940 nyarának nevezetes kitelepítéseiben. Ezeket a mai Lengyelországban és Litvániában szinte nemzeti tragédiának tartják, valójában gyakorlatilag nem érintette Belorusszia nyugati részét, az akkori Belosztok régiót. Ez akár meglepő is lehet, hiszen a szovjethatalommal szemben bizalmatlanul, sőt ellenségesen viselkedő határvidéki lakosságról volt szó. Helyenként hivatalában

maradt több köztisztviselő, beleértve Lengyelország Nemzeti-demokrata Pártjának tagjait, akiknek nézetei nem sokban különböztek a német nácikéitól. Mi több, fennmaradtak a helyi hatalmi szervek is, amelyeket alapvetően az említett párt tagjai alkottak.

Világos, hogy mindez azért történhetett meg, mert a belorusz és a litván NKVD tagjai nem különösebben voltak eszes emberek. Nem ismerték és nem értették a helyi sajátosságokat. És sajnos, a testületekhez csatlakozott helyi zsidók sem növelték a lakosság szimpátiáját. Figyelemreméltó, hogy Jedwabnében először azt a három zsidót ölték meg, akik az NKVD-ben szolgáltak, továbbá két nőt, akiknek férje az NKGB munkatársa volt.

A lengyelek továbbá az 1920–1921-es szovjet–lengyel háború plakátjait terjesztették, amelyeken egy Dávid-csillag alatt álló zsidó férfi karikatúrája szerepelt ezzel a felirattal: „Znowu w lapy zydowskie? Nie, przenygdy!” (Ismét a zsidók mancsába? Nem, soha!)

Természetesen, a kapzsiság volt a lengyelek zsidók elleni agressziójának egyik fő indítéka. A zsidók vagyonát gyorsan szétkapkodták. De a falusi lengyelek közül sokan nem pusztán rabolni érkeztek Jedwabnébe, hanem a látvány kedvéért. Már tudták, hogy három nappal korábban Radziluvban zsidókat égettek. A katolikus papok számára sincs mentség, akik megtorlásra buzdítottak. Nincs bizonyíték arra, hogy papok mentettek volna meg zsidókat Podljaszban, Szuvalkiban vagy Litvániában.

Az NKVD és a SZMERS¹³ nyomozásai szerint a lengyelek jelentős része egyszerű bámézkodó volt. Harminc–negyven aktív résztvevőt neveztek meg, akiket 1946 után különböző időtartamú büntetésre ítélték, de aztán többségüket amnesztiával vagy más körülmények figyelembevételével szabadon engedték. Jedwabnében lefolytattak néhány eljárást, de meg kell jegyeznünk, hogy mindegyik büntető ügyet a Szovjetunió indítványozta. A lengyel hatóságok rendszerint kitértek a nyomozás elől. Több vádlottat eleve felmentettek a büntetés kiszabása alól.

Ma egy kisebb emlékmű található Jedwabnéban, ami Slesinszkij istállójának falát jelképezi, amely mögött elégtak a zsidók. Egy embernél is alacsonyabb. De nagyobbra nem volt igény. Arra sincs, hogy mindenkit név szerint soroljanak fel, mert a lengyelek ragaszkodnak ahhoz, hogy lényegesen kevesebben pusztultak el, mint ahogyan azt az izraeliták állítják. A túlélők sem voltak képesek pontos adattal szolgálni. Zsidókat nem vettek nyilvántartásba a katolikus plébánián, a zsinagógát viszont minden feljegyzéssel együtt felégették.

Ezért lehet manipulálni a számokat: nehéz pontosan megmondani, hogy konkrétan hányan is égtek el azon az 1941. július 10-ei napon Slesinszkij istállójában, s hány embert vertek agyon fejszékkel és botokkal a piactéren.

Lengyelország 1945-ös felszabadítása után az egész országon zsidók elleni pogromsorozat söpört végig. Többek között például ugyanabban a Belosztokban, sőt Krakkóban is. Az okok főleg gazdasági jellegűek voltak: a koncentrációs táborokból visszatérő zsidók konstatálták, hogy lakásaikban, házaikban lengyelek laknak; e lakáskonfliktusok pedig gyorsan pogromokba fordultak át, melyek ellen a Szovjet Hadseregnek fegyverrel kellett fellépnie. Néhány esetben a szovjet hatóságok védelmükbe vették a helyi zsidókat, akár úgy, hogy egyes lengyel településekre tankokat vezényeltek. Hasonló események egyébként a szovjet Kijevben is zajlottak 1946-ban.

2013-ban a Jedwabnében elhunytak maradványainak egy részét újratemették a falucska szélén, és az akkori köztársasági elnök, Aleksander Kwaśniewski bocsánatot kért a zsidóktól. Lengyelországban ennek ellenére az állami emlékezetpolitika azt a narratívát tartja életben, miszerint a pogromot a németek provokálták ki, és a zsidók maguk is hibáztak a szovjet hatóságokkal való együttműködéssel. E fonák logikával valójában az oroszokat és a Szovjetuniót kiáltják ki bűnösnek.

Fordítói jegyzetek

¹ Jedwabne nevét mindenütt a lengyel írásmódnak megfelelően adom meg, s miután a települések az idők folyamán más-más országhoz tartoztak, ezért írásmódjuk is változott, az egyértelműség kedvéért a többi helységnevet az oroszul megjelent cikk alapján, az orosz nyelvből teszem át magyarra az átírási szabályok szerint, zárójelben megadva a lengyel, litván stb. megfelelőt, amivel utalok a település jelenlegi vagy korábbi hovatartozására. Ugyanígy járok el a belorusz (fehérorosz), Belorusszia (Fehéroroszország), szó írásakor, jóllehet ezekben a szavakban az „o” betűt „a”-val írják a mai belorusz nyelvben (беларуская мова): belarusz, Belarusz.

² A háború utáni lengyel határokat a szövetséges nagyhatalmak vezetőinek potsdami konferenciáján, 1945. július 17-e és augusztus 2-a között jelölték ki. Az újonnan kijelölt keleti határtól keletre fekvő területen, az úgynevezett keleti határvidéken (Kresy Wschodnie) a háború előtti Lengyelország kb. 13,8 millió állampolgára maradt, viszont a Németország rovására Lengyelország által elnyert nyugati területek (Felső- és Alsó-Szilézia, Nyugat-Pomeránia és Lubusi Föld) Lengyelországhoz kerültek, ezért általában „Visszaszerzett Tartományok”-nak (Ziemie Odzyskane) nevezték őket. Ez a meghatározás illetve az északkeleten lévő Mazúriát is, bár az

- a tartomány sohasem volt a lengyel állam része: a 13. és a 14. században a Német Lovagrend foglalta el, korábban porosz törzsek éltek ott.
- ³ A Lengyel Népköztársaság elnevezést csak 1952-től, az új alkotmány bevezetésétől használták, 1944–1952 között az ország hivatalos megnevezése Lengyel Köztársaság (Rzeczpospolita Polska) volt.
- ⁴ A szerző arra utalhat, hogy az 1945-ben kijelölt lengyel–szovjet határ alapját az úgynevezett Curzon-vonal jelentette. Nevét a Lord Curzon of Kedleston brit diplomata által az I. világháború után, 1919-ben, Versailles-ban meghatározott, a Lengyelország és Szovjet-Oroszország közötti demarkációs vonalról kapta.
- ⁵ Malleus maleficarum – Heinrich Kramer német inkvizítor – 1486-ban megjelent – értekezése a démonológiáról és a boszorkányüldözés alkalmas módszereiről.
- ⁶ Alfred Ernst Rosenberg: 1940–1945 között a megszállt keleti területek birodalmi minisztere.
- ⁷ NKVD – a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága (Народный комиссариат внутренних дел СССР – НКВД СССР, Наркомвнудел). A hivatalos meghatározás szerint a Szovjetunióban a bűnözés elleni harcra, a társadalmi rend támogatására, az állam biztonságának védelmére létrehozott központi államigazgatási szervezet, amely 1934-től 1943-ig működött ezen a néven.
- ⁸ Narodowa Demokracja (ND, ENDEK, Endecja) – Nemzeti Demokrácia lengyel politikai mozgalom, amely a 19. század második felétől az ország felosztása alatt a második Lengyel Köztársaság végéig aktív volt.
- ⁹ Sólem Aléchem (magyar: Sólem Áléhem, 1859–1916) zsidó származású, jiddis nyelven alkotó orosz író. *Tóbiás, a tejesember* című írásának musicalváltozata, a „Hegedűs a háztetőn” a legsikeresebb angol nyelvű film a kelet-európai zsidóság életéről.
- ¹⁰ Wannsee-i egyezség – „A zsidókérdés végső megoldásának” megtervezésére Wannseeben, Berlin egyik délnyugati városrészében, 1942. január 20-án megtartott konferencián, a német nemzetiszocialista vezetők részvételével létrejött találkozózn tisztázták, hogyan hajtják végre 11 millió zsidó kényszermunkáltatását, s mit kell tenni annak érdekében, hogy ne kerülhessen sor „zsidó újjászületésre”. A konferencia jegyzőkönyve a holokauszt egyik legfontosabb dokumentuma.
- ¹¹ Józef Chalasiński (1904–1979) lengyel szociológus. Aktivitásának köszönhetően 1944–1950 között lódzi egyetem vált a lengyel szociológia központjává.
- ¹² NKGB – a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága (Народный комиссариат государственной безопасности СССР – НКГБ СССР), később Állambiztonsági Minisztériuma (Министерство государственной безопасности СССР – МГБ СССР)
- ¹³ SZMERS («Смерш») – A „Halál a kémekre!” («Смерть шпионам!») mondat rövidítésével elnevezett, 1943-ban létrehozott, egymástól független kémelhárító részlegek ernyőszerkezete a Nagy Honvédő Háború alatt.

(Fordította: Kabai Domokos Lajos)

Eredeti megjelenés: Массовое убийство евреев в Польше оправдывают ненавистью к России. *Vzгляд*, 2021. 07.10. Online: <https://vz.ru/world/2021/7/10/1107908.html>